

Hvordan kan vi vite hvor effektive skjulte etterforskningsmetoder er?¹

Gunnar Thomassen

Innledning

En rekke endringer i straffeprosessloven de siste ti årene har gitt politiet økt adgang til bruk av såkalte ”skjulte tvangsmidler”,² deriblant kommunikasjonskontroll, dvs. avlytting av telefonsamtaler og kommunikasjon mellom datamaskiner, samt kontroll av trafikkdata. Frem til 1999 kunne politiet bare anvende telefonkontroll i narkotikasaker og saker om rikets sikkerhet, men etter lovendringen fikk politiet adgang til avlytting i saker der det er skjellig grunn til mistanke om lovbrudd med en strafferamme på mer enn ti år. Formålet med endringen var primært å effektivisere etterforskningen av alvorlig organisert kriminalitet. Det ble antatt at økt adgang til bruk av kommunikasjonskontroll ville føre til at flere straffesaker ble oppklart og at flere skyldige ble dømt ettersom denne formen for kriminalitet ofte er ”offerløs” og preget av hard indre justis som gjør det vanskelig å bekjempe kriminaliteten på konvensjonell måte (NOU 1997: 15, Ot. prp. nr 64 1998-99). Ti år etter lovendring synes oppfatningen om at kommunikasjonskontroll er en viktig og nødvendig metode å stå like sterkt, særlig innen politi- og påtalemyndigheten (NOU 2009: 15: 114-115).

Men hvor effektiv er egentlig kommunikasjonskontroll som metode i etterforskningen? I hvilke grad er kommunikasjonskontroll avgjørende for oppklaring og pådømmelse i de straffesaker der denne metoden benyttes? Og på hvilken måte bidrar kommunikasjonskontroll konkret til oppklaring og pådømmelse? Dette er spørsmål som er viktig å få undersøkt empirisk. For det første fordi kommunikasjonskontroll er en svært inngripende metode som innebærer potensielle kostnader både mht personvern og, ikke minst, rettssikkerhet. I tillegg er kommunikasjonskontroll en svært ressurskrevende metode. Med knappe ressurser til rådighet er det viktig å sørge for god utnyttelse av disse. For øvrig var det også en

¹ Denne artikkelen inngår som kapittel i **Schartum, D. W. (red.). (2010) *Overvåking i en rettsstat*. Bergen: Fagbokforlaget**. For mer informasjon se <http://fagbokforlaget.no/?isbn=9788245010480>

² Disse endringene innebærer både økt adgang til eksisterende etterforskningsmetoder som kommunikasjonskontroll og til bruk av helt nye metoder som f. eks. romavlytting og hemmelig vitneførsel.

forutsetning da lovendring ble vedtatt for over ti år siden at bruken av kommunikasjonskontroll skulle etterkontrolleres og revurderes etter et antall år.

I denne artikkelen vil jeg søke å gi et nærmere svar på spørsmålene skissert ovenfor. For å gjøre det anvender jeg data fra en spørreundersøkelse som ble gjennomført blant dommere, advokater, politijurister og statsadvokater vinteren 2008. Spørreundersøkelsen ble utarbeidet i forbindelse med en offentlig utredning om politiets etterforskningsmetoder og på oppdrag av og i samarbeid med Metodekontrollutvalget³. Undersøkelsen kartlegger respondentenes personlige erfaringer og synspunkter på bruk av kommunikasjonskontroll både i forhold til effektivitet, personvern og rettssikkerhet (NOU 2009: 15; Thomassen og Myhrer 2009). Data ble samlet inn via elektronisk spørreskjema (Questback) i februar 2008.

I den videre fremstillingen vil jeg først gjøre rede for kunnskapsstatus vedrørende bruk av kommunikasjonskontroll, dvs. tidligere forskning og tilgjengelig statistikk på området. Jeg vil deretter gjøre nærmere rede for datamaterialet i den nevnte undersøkelsen og drøfte styrker og svakheter ved dette. Resten av artikkelen vil i hovedsak bli viet analyse og drøfting av funn som kan belyse spørsmålene som er skissert ovenfor. Avslutningsvis vil jeg også knytte noen kommentarer til behovet og mulighetene for videre forskning på området.

Kunnskapsstatus, tidligere forskning og generell statistikk

Et naturlig utgangspunkt for enhver vitenskapelig analyse er å ta utgangspunkt i tidligere forskning på området. Et søk gjennom relevante forsknings og tidsskriftsdatabaser viser imidlertid at forbausende få undersøkelser er gjennomført på temaet kommunikasjonskontroll. Det finnes riktignok en rekke juridiske og tekniske betraktninger omkring bruk av kommunikasjonskontroll, men empiriske undersøkelser med fokus på hva som konkret kommer ut av metoden og hvilke konsekvenser den har, er få. Dette i kontrast til forskning på mer ordinære etterforskningsmetoder som f. eks. avhør som har hatt et betydelig oppsving de senere år både i Norge og internasjonalt (se bl.a. Fashing, Ask & Granhag, 2004; Myklebust, 2009; Rachlew, 2009). Etter søk i flere databaser ble det kun identifisert én -1- empirisk undersøkelse som adresserer kommunikasjonskontroll direkte. Denne ene undersøkelsen

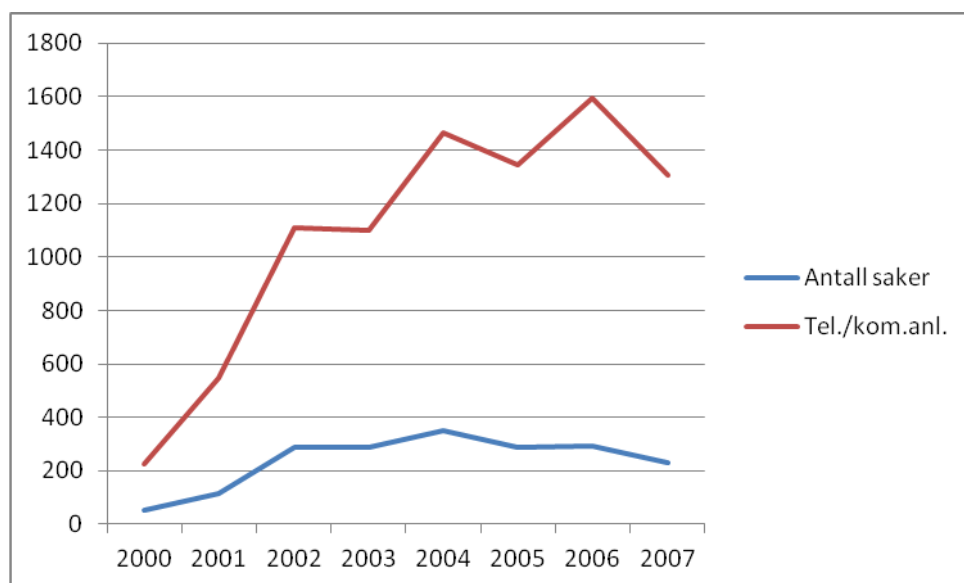
³ Utvalg som ble oppnevnt i 2008 for å "etterkontrollere lovgivningen om de inngripende etterforskningsmetodene". Offentlig utredning ble levert i juni 2009 (NOU 2009: 15).

(Albrecht, Dorsch og Krüpe 2003) beskriver rettstilstanden og kartlegger betydningen av kommunikasjonskontroll som metode i Tyskland⁴. Data er hentet fra 611 straffesaker, en omfattende spørreskjemaundersøkelse (N=6256) og et antall intervjuer (N=51). Sentralt i undersøkelsen var å måle hvilken nytteverdi kommunikasjonskontroll har i etterforskning og irettføring, og i den forbindelse har de definert tre kategorier; direkte nytte (for eksempel inkriminerende utsagn mot mistenkte), indirekte nytte (for eksempel innledning av etterforskning av andre straffbare handlinger) og ”andre funn” (for eksempel opplysninger vedrørende struktur/oppholdssted til en kriminell gruppe/nettverk). På bakgrunn av denne operasjonalisering finner de at kommunikasjonskontroll har en eller annen form for nytte i rundt 60% av sakene. Opplysninger fra kommunikasjonskontroll blir imidlertid bare benyttet som del av bevisføringen i ca 20% av sakene. Det kan slik sett synes som om den viktigste funksjonen til kommunikasjonskontroll er å stimulere og drive etterforskningen fremover, heller enn å generere bevis for irettføring.

Når det gjelder erfaringene i Norge er det lite statistikk tilgjengelig som kan belyse betydningen av kommunikasjonskontroll. Den offentlige statistikken på området er stort sett avgrenset til å dokumentere omfanget av kommunikasjonskontroll. I figur 1 er utviklingen i antallet saker og antall avlyttede telefoner/kommunikasjonsanlegg fra 2000 til og med 2007 rapportert (NOU 2009: 15: 125-126).

⁴ Informasjon om denne undersøkelsen er i hovedsak hentet fra en artikkel i *The George Washington Law Review* (Schwartz 2004) og ikke fra primærkilden som er skrevet på tysk. Undersøkelsen omtales og diskuteres for øvrig inngående i artikkelen til Schwartz.

Figur 1 Antall saker med kommunikasjonskontroll og antall avlyttede telefoner/kommunikasjonsanlegg 2000 - 2007

I denne perioden har antallet stort sett variert mellom 200 og 300 saker i året uten at det har vært noen trend den ene eller annen veien. Derimot synes det å være en trend i retning av flere koblinger per sak, dvs. antall avlyttede telefoner/kommunikasjonsanlegg i hver sak. Antall koblinger per sak har økt fra 3,8 i 2002 til 5,7 i 2007.

Det som ellers er tilgjengelig av informasjon om kommunikasjonskontroll er summert opp i årlige pressemeldinger fra Riksadvokaten. I pressemelding for 2006⁵ og 2007⁶ går det blant annet frem at alle politidistrikt har benyttet metoden og at antall mistenkte er langt lavere enn antall telefoner som er avlyttet. På bakgrunn av rapporter fra politimestrene anslår Riksadvokaten at kommunikasjonskontrollen har gitt resultater ”av stor bevis- og etterforskningsmessig verdi” både i 2006 (i underkant av 60% av sakene) og i 2007 (mer enn halvparten av sakene). Etter Riksadvokatens oppfatning indikerer resultatet at politiets innsats mot ”aktive, godt organiserte kriminelle miljøer” kan karakteriseres som ”målrettet og effektiv” og at mulighetene for å bekjempe organisert kriminalitet ville bli ”vesentlig forringet” uten adgang til å bruke kommunikasjonskontroll. I pressemeldingen er det imidlertid ikke definert nærmere hva som kvalifiserer som informasjon ”av stor bevis- og etterforskningsmessig verdi”, og heller ikke hvordan politimestrene har samlet inn og

⁵ <http://www.riksadvokaten.no/ra/ra.php?artikkelid=45>

⁶ <http://www.riksadvokaten.no/ra/ra.php?artikkelid=55>

rapportert denne informasjonen. Det er derfor vanskelig å ta stilling til Riksadvokatens konklusjoner.

Rapportene fra Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll inneholder også en del statistikk om sakene, slik som opplysninger om antall personer som er avlyttet, antall avslag på begjæringer, antall hurtigkoblinger m.m., men disse er dessverre unndratt offentlighet.

Data og metode

For å undersøke problemstillingen som ble skissert innledningsvis anvender jeg data fra en spørreundersøkelse som ble sendt ut til personer innen justissektoren som gjennom sitt virke har hatt erfaring med saker der kommunikasjonskontroll har blitt benyttet, dvs. dommere, advokater, politijurister og statsadvokater. I utgangspunktet ønsket vi å inkludere politietterforskere i undersøkelsen men e-postliste for disse var ikke mulig å fremskaffe i denne omgang.

En spørreundersøkelse har både fordeler og ulemper når det gjelder å belyse problemstillingene i denne artikkelen. En av ulempene ved å anvende spørreundersøkelser er at den ikke kan frembringe tilsvarende ”objektive” data som for eksempel en grundig gjennomgang av saksdokumenter formodentlig ville gjort. I undersøkelsen ba vi respondentene om å anslå på bakgrunn av *sin samlede erfaring* hva som har kommet ut av kommunikasjonskontrollen. Dette er anslag som nødvendigvis er nokså brede ettersom respondentene i flere tilfeller er henvist til å huske flere år tilbake i tid, og som vi i tillegg ikke har hatt mulighet for å verifisere. Vi kan derfor ikke si noe helt sikkert eller fullstendig nøyaktig om betydningen av kommunikasjonskontrollen. Det vi kan si noe om er hvilke erfaringer personer innen justissektoren rapporterer å ha og anta at disse i det minste gir en indikasjon på hva som kommer ut av metoden.

På den annen side har survey-metoden en del fordeler sammenliknet med saksgjennomgang. Blant annet er det en del informasjon som ville vært vanskelig for ikke å si umulig å innhente gjennom dokumentanalyse. Når en for eksempel skal kartlegge betydningen av kommunikasjonskontroll for etterforskning og oppklaring vil det sannsynligvis bare være de mer direkte og målbare effektene av kommunikasjonskontroll som er fanget opp og registrert i saksdokumentene. De mer indirekte og diffuse effektene av kommunikasjonskontroll vil ofte ikke være registrert selv om de kanskje har vært helt avgjørende for å bringe etterforskningen fremover og/eller oppklare en sak. Skal vi gi et reelt bilde av hvilken betydning

kommunikasjonskontroll har er det viktig å få inkludert både direkte og indirekte effekter av metoden. Survey-metoden gir derfor etter vår mening bedre mulighet til å fange inn den reelle betydningen av kommunikasjonskontroll enn det dokumentanalyse ville gitt. Det beste ville imidlertid være å kombinere disse to metodene, men det var dessverre ikke mulig i denne omgang⁷.

En kvalitativ tilnærming med færre respondenter kunne også være et alternativ - en slik tilnærming ville nok gitt mer dybde enn survey-metoden - men den ville samtidig være lite egnet til å generalisere resultatet utover de få informantene man har til disposisjon. I spørreskjemaet har vi imidlertid inkludert en rekke spørsmål med åpen svarkategori der respondentene har hatt anledning til å utdype svarene med egne ord. På den måten har vi, etter vår mening, fått frem nyanser og synspunkter som ikke uten videre fanges opp i de faste svarkategoriene.

Etter forespørsel til Riksadvokaten, Dommerforeningen, Advokatforeningen og Politiets data- og materieltjeneste fikk vi oversendt e-postlister for statsadvokater, dommere, advokater og politijurister i Norge, totalt 1800⁸. Deretter ble det sendt ut e-post til disse personene med invitasjon til å delta i spørreundersøkelsene. Etter to uker og to påminnelser hadde 736 personer svart, dvs. at undersøkelsen har en svarprosent på ca 41%. Dette må sies å være en tilfredsstillende svarprosent ut fra erfaringer man har fra tidligere spørreundersøkelser i politiet. Svarprosenten er også tilnærmet lik for de ulike respondentgruppene i undersøkelsen, dvs. at fordelingen av advokater, politijurister osv. i datamaterialet er proporsjonal. I tabell 1 nedenfor er antallet og fordelingen av respondenter fra hver gruppe rapportert.

Tabell 1. Fordeling av respondenter

	Antall	Prosent
Dommere	225	30,5
Advokater	211	29
Politijurister	251	34
Statsadvokater	49	6,5
Total	736	100

⁷ Der var ikke mulig å gjennomføre en dokumentanalyse ettersom straffesaksdokumenter i saker med kommunikasjonskontroll ikke er tilgjengelig for forskningsmessig innsyn. Metodekontrollutvalget har imidlertid foreslått i en lovendring som åpner for forskningsmessig innsyn i slike saker (NOU 2009: 15: 112).

⁸ Vi vet ikke med sikkerhet hvor mange personer som evt. mangler på disse listene, men sannsynligvis er det svært få.

Den geografiske spredning blant respondentene synes også å være god. Dommere fra alle lagdømmene og advokater fra samtlige fylker er representert. Likeså er samtlige politidistrikt, fem særorgan og alle statsadvokatembeter representert i undersøkelsen.

Over 95% av de 736 respondentene som svarte på undersøkelsen oppgir å ha deltatt i straffesaker i 2008. Av disse oppgir videre ca 63% at de kjenner til at kommunikasjonskontroll har blitt benyttet i en eller flere av straffesakene de har vært involvert i 2008. Den videre analysen tar utgangspunkt i disse 455 respondentene. I besvarelsen ble de bedt om å ta utgangspunkt i sin samlede erfaring med metoden også før 2008.

Analyse av data

Hvilken nytteeffekt har så kommunikasjonskontroll som metode i politiets etterforskning? For å få en nærmere pekepinn på dette ble respondentene først bedt om å anslå (på bakgrunn av egen erfaring) hvor ofte kommunikasjonskontroll har brakt etterforskningen fremover. Ettersom respondentene i flere tilfeller er henvist til å erindre flere år tilbake og antall saker for de fleste er ganske få, ble det benyttet relativt få og brede svarkategorier. Svarfordeling totalt og innenfor de ulike justisgruppene er oppgitt i tabell 2.

Tabell 2. Hvor ofte anslår du at kommunikasjonskontroll har brakt etterforskningen fremover? (N=450)

	Dommere (N=147)	Advokater (N=126)	Politijurister (N=140)	Statsadvokater (N=37)	Total
I over 75% av sakene	43,5	21,4	52,9	51,4	40,9
Mellom 50% og 75% av sakene	17,0	24,6	19,3	35,1	21,3
Mellom 25% og 50% av sakene	7,5	11,9	5,7	-	7,6
Mellom 10% og 25% av sakene	3,4	15,1	2,1	2,7	6,2
Under 10% av saken	8,8	13,5	10,7	5,4	10,4
Ingen av sakene	-	3,2	-	-	0,9
Vet ikke	19,7	10,3	9,3	5,4	12,7
Total	100	100	100	100	100

Et flertall av respondentene, ca 62%, plasserer seg i de to øverste kategoriene, og de fleste av disse, ca 40%, oppgir at kommunikasjonskontroll har brakt etterforskningen fremover i over 75% av de aktuelle sakene. Det er m.a.o. et ganske solid flertall av respondentene som i overveiende grad har hatt positive erfaringer ved bruk av kommunikasjonskontroll. Andelen som rapporterer positive erfaringer varierer imidlertid ganske mye når vi sammenlikner ulike

justisgrupper. Mens et overveldende flertall både blant politijurister og statsadvokater plasserer seg i de to øverste kategoriene er det ”kun” 47% av advokatene som gjør det samme, mens det blant dommerne er ca 60%.

De ulike anslagene kan nok til en viss grad skyldes ulike utgangspunkt, både i forhold til hva de søker av informasjon fra kommunikasjonskontroll og ikke minst i kjennskap til hva som faktisk er blitt benyttet av informasjon i etterforskningen. Kommunikasjonskontroll kan for eksempel gi informasjon som ikke har noen direkte betydning som bevis, men som allikevel har vært avgjørende for å bringe etterforskningen fremover eller styre den i riktig retning. Slike indirekte effekter av kommunikasjonskontroll vil sannsynligvis statsadvokater og i særlig grad politijurister ha bedre forutsetninger for å kjenne til. Det er slik sett ikke uventet at nytteanslagene er størst blant disse to gruppene. For øvrig kan vi heller ikke se bort fra at profesjonsinteresser kan bidra til å påvirke anslagene. De som har mest nytte av metoden (politi og påtale) kan være tilbøyelig til å gi høyere anslag enn de som har mindre nytte av den (advokatene). En risikerer slik sett å få en overestimering av effekten i den første gruppen og en underestimering i den andre. Det er likevel verdt å merke seg at alle gruppene gir relativt høye om enn ulike anslag på effekten av kommunikasjonskontroll. Det kan ut fra dette synes som om kommunikasjonskontroll er et gjennomgående effektivt verktøy for å fremskaffe resultater i politiets etterforskning.

For å forsvare et så pass inngripende virkemiddel i politiets etterforskning er det imidlertid ikke nok at metoden er effektiv og gir resultater. Lovgiverne har lagt til grunn at kommunikasjonskontroll må være av vesentlig betydning for å oppklare saken, dvs. at kommunikasjonskontroll bare skal benyttes hvis andre ”tradisjonelle” etterforskningsmetoder ikke er egnet til å belyse saken i tilstrekkelig grad. Respondentene ble derfor også bedt om å anslå på bakgrunn av egen erfaring hvor ofte kommunikasjonskontroll har vært av *vesentlig betydning* for å oppklare en sak, og at oppklaring ellers i vesentlig grad ville blitt vanskeliggjort. I tabell 3 er fordelingen totalt og for de ulike gruppene oppgitt.

Tabell 3. I hvor mange av sakene anslår du at kommunikasjonskontroll har vært av vesentlig betydning for å oppklare saken, og at oppklaring ellers i vesentlig grad ville blitt vanskeliggjort? (N=452)

	Dommere (N=148)	Advokater (N=127)	Politijurister (N=140)	Statsadvokater (N=37)	Total
I over 75% av sakene	36,5	14,5	44,6	40,5	33,0
Mellom 50% og 75% av sakene	21,6	22,1	25,9	37,8	24,3
Mellom 25% og 50% av sakene	6,8	17,6	5,8	8,1	10,0
Mellom 10% og 25% av sakene	6,1	13,7	4,3	2,7	7,7
Under 10% av saken	9,5	16,8	5	8,1	10,0
Ingen av sakene	0,7	3,8	3,6	-	2,2
Vet ikke	18,9	11,5	10,8	2,7	12,8
Total	100	100	100	100	100

Som forventet er anslagene noe lavere når vi avgrensner nyttebegrepet til vesentlig betydning, men det er også her ganske store variasjoner mellom de ulike gruppene. Blant politijuristene og statsadvokatene er det over 70% som rapporterer at kommunikasjonskontroll har vært av vesentlig betydning i over halvparten av sakene. Blant advokatene er det derimot bare en drøy tredjedel, ca 36%, som rapporterer det samme. Dommerne er nok en gang i en mellomposisjon, dog nærmere påtalejuristene, med ca 58% som oppgir vesentlig betydning i over halvparten av sakene.

Hva som i denne sammenheng er et akseptabelt resultat må nødvendigvis basere seg på en skjønnsmessig vurdering, bl.a. av hva som er rimelig å forvente. Etersom kravet om vesentlig betydning forutsetter at dommeren vurderer hva som er et sannsynlig fremtidig hendelsesforløp er det som metodekontrollutvalget påpeker ”naturlig at det i ettertid viser seg at vilkåret ikke ble oppfylt i alle tilfellene” (NOU 2009: 15: 122). Mot denne bakgrunn kan det synes som om at vilkåret blir oppfylt på en tilfredsstillende måte, i alle fall hvis vi legger til grunn anslaget fra politijurister og statsadvokater. Men også når vi legger til grunn den totale fordelingen som for øvrig er ganske lik fordelingen blant dommerne, får vi et noenlunde tilfredsstillende resultat med ca 57% som mener at kommunikasjonskontroll har vært av vesentlig betydning i de fleste sakene.

Likefullt er det ca 30% av respondentene som plasserer seg i de lavere kategorier, mens 12% oppgir at de ikke vet. Metodekontrollutvalget foreslo derfor, i alle fall delvis som følge av

dette, endringer i reglene om behandlingen av begjæring om kommunikasjonskontroll, deriblant innføring av en hovedregel om muntlige forhandlinger (NOU 2009: 15: 122). Muntlige forhandlinger vil formodentlig bidra til ytterligere kvalitetssikring og en grundigere behandling av politiets begjæring om kommunikasjonskontroll, bla ved å gi bedre mulighet for kontradiksjon.

Kommunikasjonskontroll gir resultater og kommer til nytte i etterforskning og irettføring på flere måter. Kommunikasjonskontroll kan gi direkte resultater i form av en styrking eller eventuell svekkelse av den konkrete mistanken som ligger til grunn for kommunikasjonskontrollen, og i noen tilfelle til fallende bevis, eventuelt bevis som tilsier at mistanken bør frafalles. I tabell 4 er respondentenes anslag for henholdsvis styrking av mistanke, fallende bevis, svekkelse av mistanke og bortfall av mistanke oppgitt.

Tabell 4. Konkrete resultater av kommunikasjonskontroll

	Styrking av mistanke (N=439)	Fallende bevis (N=450)	Svekkelse av mistanke (N=452)	Bortfall av mistanke (N=439)
I over 75% av sakene	38,7	20	0,2	-
Mellom 50% og 75% av sakene	26,4	30,7	-	-
Mellom 25% og 50% av sakene	8,2	12,9	2,2	0,7
Mellom 10% og 25% av sakene	6,6	7,1	11,9	3,4
Under 10% av saken	7,5	8,2	37,2	30
Ingen av sakene	0,9	4	20,8	35,9
Vet ikke	11,6	17,1	27,7	30
Total	100	100	100	100

Av tabellen ser vi for det første at kommunikasjonskontroll i følge respondentene som oftest er i disfavør av mistenkte. Av og til fører kommunikasjonskontroll til en svekkelse eller bortfall av mistanke, men langt vanligere er det at kommunikasjonskontroll medfører styrking av mistanke eller fallende bevis. Dette er også som forventet. En situasjon der svekkelse eller frafall av mistanke forekom hyppig ville naturlig nok reist tvil omkring den straffeprosessuelle kvaliteten fra initiering av etterforskning til domstolens behandling av begjæring. For det andre rapporteres styrking av mistanke noe hyppigere enn fallende bevis, noe som heller ikke er spesielt overraskende. Det er likevel såpass mange som 50% som anslår at det kom frem fallende bevis i over halvparten av sakene, mens ca 65% anslår at mistanken ble styrket. Det er imidlertid også her en del variasjoner mellom de ulike aktørene som ikke kommer frem i tabell 4, men et flertall innenfor hver juristgruppe rapporterer

styrking av mistanke i over halvparten av sakene de har vært involvert i (Thomassen og Myhrer 2009: 388-390).

I tillegg til å avklare den konkrete mistanke i saken kan kommunikasjonskontroll gi resultater utover det som opprinnelig var målet for etterforskningen, f. eks ved at saken blir utvidet til å inkludere nye mistenkte eller ved at det avdekkes andre straffbare forhold som det innledes etterforskning mot. I tabell 5 ser vi at over 42% anslår at kommunikasjonskontroll har medført nye mistenkte i flertallet av sakene de har erfaring fra.

Tabell 5. Resultater utover det opprinnelige målet for etterforskningen

	Nye mistenkte (N=441)	Etterforskning andre straffbare forhold (N=305)
I over 75% av sakene	16,3	1,6
Mellom 50% og 75% av sakene	26,1	4,6
Mellom 25% og 50% av sakene	17,7	16,1
Mellom 10% og 25% av sakene	11,6	24,3
Under 10% av saken	9,8	23,6
Ingen av sakene	2,3	-
Vet ikke	16,3	29,8
Total	100	100

Det er m.a.o. ganske vanlig om enn ikke regelen at antallet mistenkte blir utvidet som følge av kommunikasjonskontroll. Det er heller ikke uventet ettersom kommunikasjonskontroll ofte anvendes mot former for kriminalitet som involverer flere personer og som har karakter av å være organisert. Likeledes ser vi også at det i en del saker har blitt avdekket og innledet etterforskning opp mot andre straffbare forhold, men anslagene på hvor ofte dette skjer er gjennomgående lave. Dette er kanskje noe overraskende for mulighetene for å komme bort i andre straffbare forhold synes ganske stor i mange saker der kommunikasjonskontroll blir brukt. Som en politijurist påpeker i et åpent svarfelt; ”der det er narkotikaomsetning er det ofte trusler, vold, torpedovirksomhet, hvitvasking, falske identiteter, menneskesmugling, og brudd på våpenloven”. Det at kommunikasjonskontroll ikke oftere har ledet til etterforskning av andre forhold skyldes nok bl.a. at strafferammene for det som avdekkes ofte ikke er tilstrekkelig høy til at informasjon fra kommunikasjonskontroll kan anvendes som bevis. I de åpne svarfeltene var det i den forbindelse også flere av politijuristene som gav uttrykk for at adgangen til å bruke overskuddsinformasjon bør utvides (Thomassen og Myhrer 2009: 393).

Kommunikasjonskontroll synes altså å være et effektivt verktøy for innhenting av informasjon under etterforskningen, men på hvilken måte benyttes denne informasjonen videre i den strafferettslige prosessen? I tabell 4 ovenfor så vi at ca 50% av respondentene anslo at kommunikasjonskontroll medførte fellende bevis i over halvparten av sakene. Likevel er det som vi ser av tabell 6 nedenfor, ”kun” en tredjedel av respondentene som rapporterer at informasjon fra kommunikasjonskontroll har vært viktig som bevis under irettføringen i et flertall av sakene.

Tabell 6. Hvor ofte anslår du at informasjon fra kommunikasjonskontroll har vært viktig som bevis i irettføringen av en straffesak? (N=449)

	Dommere (N=145)	Advokater (N=127)	Politijurister (N=140)	Statsadvokater (N=37)	Total
I over 75% av sakene	15,9	12,6	22,9	27,0	18,0
Mellom 50% og 75% av sakene	14,5	18,9	20,0	27,0	18,5
Mellom 25% og 50% av sakene	6,9	16,5	13,6	21,6	12,9
Mellom 10% og 25% av sakene	8,3	15,7	9,3	8,1	10,7
Under 10% av saken	33,1	20,5	15,7	8,1	22,0
Ingen av sakene	-	4,7	6,4	-	3,3
Vet ikke	21,4	11	12,1	8,1	14,5
Total	100	100	100	100	100

Her er det riktignok igjen variasjoner i anslagene mellom de ulike juristgruppene, men alle har vesentlig lavere anslag på dette spørsmålet enn på spørsmål om hvorvidt kommunikasjonskontroll har vært av vesentlig betydning for å oppklare saken (tabell 3). Dette kan for det første tyde på at bevis som kommer direkte fra kommunikasjonskontroll i en del tilfeller anses å være overflødig for å belyse saken i retten. For det andre indikerer det at nytten ved kommunikasjonskontroll ofte er indirekte gjennom å fremskaffe informasjon som i seg selv ikke kvalifiserer som bevis, men som likevel kan være avgjørende for den videre innsamling av bevis, enten i samspill med andre mer konvensjonelle etterforskningsmetoder eller ved bruk av andre utradisjonelle metoder. Vi kan for eksempel tenke oss en situasjon der etterforskerne fanger opp informasjon om en gitt adresse eller møtested. Denne informasjonen danner så grunnlaget for spaning, tekniske undersøkelser eller andre etterforskningssteg som igjen bidrar til å fremskaffe bevis i saken. I slike situasjoner vil nytten av kommunikasjonskontroll ikke uten videre komme til syne verken i den rettslige prosessen

eller i sakens øvrige dokumenter. Å fange inn slike effekter som ikke er direkte målbare, er en av de største utfordringene ved evaluering av kommunikasjonskontroll.

Oppsummering og konklusjon

I denne artikkelen har målet vært å diskutere effektiviteten og nytten av kommunikasjonskontroll, samt å se på hvilken måte kommunikasjonskontroll konkret bidrar i etterforskning og straffeprosess. For å kunne si noe nærmere om dette ble det innhentet data fra en spørreundersøkelse om erfaringer med kommunikasjonskontroll blant politijurister, statsadvokater, dommere og advokater.

Analyse av data viser gjennomgående høye om enn varierende anslag både i vurdering av effektivitet, nytteverdi (vesentlig betydning) og i vurderingen av konkrete resultater. Alt i alt synes det å være en utbredt oppfatning innen justissektoren om at kommunikasjonskontroll er et effektivt og viktig verktøy i politiets etterforskning, og da kanskje spesielt i forhold til narkotikakriminalitet (Thomassen og Myhrer 2009). Når det gjelder konkrete resultater er det styrking av mistanke som rapporteres hyppigst, mens frafall av mistanke er det som rapporteres sjeldnest. Kommunikasjonskontroll er slik sett - ikke overraskende - som oftest i disfavør av mistenkte. Videre er det heller ikke uvanlig, i følge respondentene, at saken blir utvidet til å inkludere flere mistenkte. Det er derimot mindre vanlig at det blir avdekket og innledet etterforskning opp mot andre straffbare forhold. Dette kan nok til en viss grad skyldes at strafferammene for det som avdekkes ofte ikke er tilstrekkelig høy til at opplysninger fra kommunikasjonskontroll kan benyttes.

Mens kommunikasjonskontroll, i følge respondentene, relativt ofte frembringer resultater i form av fellende bevis, så er det langt fra like ofte at denne informasjonen har vært viktig som bevis under irettføringen. Den samme tendensen finner Albrecht m. fl. (2003) i den tyske undersøkelsen, noe som igjen kan tyde på at kommunikasjonskontroll ofte har en indirekte nyttefunksjon. Den primære nytten ligger slik sett snarere i å legge til rette for ytterligere etterforskningsskritt heller enn til å fremskaffe det endelige beviset.

Denne undersøkelsen har hatt som mål å bidra med kunnskap på et område som lenge har ligget i et empirisk mørke både nasjonalt og internasjonalt. Det er likevel behov for atskillig mer forskning på dette området før vi kan si noe mer sikkert om nytten ved bruk av kommunikasjonskontroll. En naturlig videreføring av denne spesifikke undersøkelsen vil være å inkludere polititjenestemenn, dvs. etterforskere med erfaring fra saker med kommunikasjonskontroll. Etterforskerne er sannsynligvis de som har best forutsetning for å si

noe om hva som konkret kommer ut av kommunikasjonskontrollen, og hvordan metoden totalt sett bidrar i politiets etterforskning.

Enda viktigere er det at andre typer data enn de som er presentert her blir gjort tilgjengelig. Det er per i dag lite informasjon tilgjengelig fra saker med kommunikasjonskontroll, og saksdokumenter fra slike saker er heller ikke åpen for forskningsmessig innsyn (ennå) slik at relevante opplysninger kan hentes ut på egen hånd. For å stimulere til mer forskning på dette området er det derfor viktig at flere og bedre data gjøres tilgjengelig for offentlig innsyn. Dette gjelder både data om hva som konkret kommer ut av metoden (nytte) og data om omfanget av kommunikasjonskontrollen.

Det ideelle ville vært om politiet, for eksempel ved etterforskningsleder, registrerte relevante data underveis eller ved avslutning av etterforskningen. Skjemaet kan deretter sendes til statsadvokat som evt. fyller inn opplysninger om den videre prosessen. Å registrere mens saken er fersk vil være tidsbesparende og ikke minst gi bedre og mer pålitelige data enn ”rekonstruering” av sakene i ettertid ved hjelp av hukommelse og/eller straffesaksdokumenter. Rutinemessig registrering og innrapportering av informasjon fra slike saker vil kunne gi gode data med høy validitet og reliabilitet. Det vil igjen gi mulighet til løpende evalueringer av høy kvalitet både i og utenfor politietaten og dermed bidra til kvalitetssikring og faglig utvikling i politiet. Videre vil det også bidra til mer og bedre offentlig statistikk om metoden. Gjennomsiktighet er viktig både med hensyn til den eksterne kontrollen med politiet og, i siste instans, tilliten til politiet.

Referanseliste

- Albrecht, H-J., C. Dorsch und C. Krüpe (2003). *Rechtswirklichkeit und effizienz der überwachung der telekommunikation und anderer verdeckter ermittelungsmassnahmen*. Freiburg: Institutverlag.
- Fahsing, I. A., Ask, K. and Granhag, P.A. (2004). 'The Man Behind the Mask'. *Journal of Applied Psychology*, 89 (4): 722-729.
- Myklebust, T. (2009) *Analysis of field investigative interviews of children conducted by specially trained police investigators*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- NOU 1997: 15 (1997). *Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- NOU 2009: 15 (2009). *Skjult informasjon – åpen kontroll*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Ot.prp. nr 64 1998-99 (1999). *Om lov om endringer i straffeprosessloven og straffeloven m v (etterforskningsmetoder)*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Rachlew, A. (2009) *Justisfeil ved politiets etterforskning: noen eksempler og forskningsbaserte mottiltak*. Doktoravhandling, Universitet i Oslo.
- Riksadvokaten (2007). Pressemelding kommunikasjonskontroll og romavlytting 2006
- Riksadvokaten (2008). Pressemelding kommunikasjonskontroll og romavlytting 2007
- Schwartz, P. M. (2004). 'Evaluating Telecommunications Surveillance in Germany: The Lessons of the Max Planck Institute's Study'. *The George Washington Law Review*, 72, (6): 1244-1263.
- Thomassen, G. og T. G. Myhrer (2009). 'Kommunikasjonskontroll og betydning for etterforskning, personvern og rettsikkerhet: En studie av erfaringene med bruk av metoden'. Vedlegg til NOU 2009:15 *Skjult informasjon – åpen kontroll*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.